

[Clearingem se vyrovnávají obrovské platy zvláště ve *Velké Británii* a ve *Spojených Státech*. V Londýnském clearinghouse-u před válkou súčtovalo se za rok od 15.000 až do 18.000 milionů £ (od 380.000 až do 450.000 mil. frs), z čehož se hotovými penězi nevyplácelo více než asi 3 nebo 4°/₁₀. Ve všech četných severoamerických clearing-houseích dostoupilo súčtování až téměř na roční sumu 175.000 mil. dolarů (36.000 mil. £ nebo přes 900.000 mil. frs), z čehož hotovými bylo vypláceno jen kolem 5°/₁₀. Největší z amerických clearing-houseů je v *Novém Yorku* (asi se 60°/₁₀ všech obrátů v celé Unii a pak v *Chicagu* asi s 8°/₁₀ až 9°/₁₀ obrátů; všech clearing-houseů v Unii je přes 160). Denní průměrné obraty clearing-u před válkou v Londýně se tedy páčily na 40 až skoro 50 mil. £ (1.000 až přes 1.200 mil. frs) a ve Spojených Státech téměř až na 480 mil. dol. (přes 2.400 mil. frs) průměrně denně. Clearing novoyorský je tedy ještě značně obsažnější než londýnský.

V *Německu* zprostředkování platů obstarává říšská německá banka a v posledním mírovém roce (1913) bylo u všech jejích súčtovacích míst vyrovnáno téměř 74.000 mil. M (čili asi 3.700 mil. £, t. j. přes 90.000 mil. frs). Byl tedy clearing v Německu již nepoměrně skrovnější než ve *Velké Británii* nebo ve *Spojených Státech*. Podle počtu obyvatel bylo by ve *Velké Británii* clearingem vyrovnáváno přes 10.000 frs (běře-li se zřetel také k jiným clearing-houseům mimo Londýn), ve *Spojených Státech* téměř 10.000 frs, v *Německu* však jen sotva 1.400 frs ročně *na každého obyvatele*. (Denní obraty v clearing-u na každého obyvatele: v Anglii a Spoj. Státech téměř 28 frs, v Německu sotva 4 frs). — V ostatních zemích jsou clearingové obraty velmi skrovné proti anglickým nebo americkým.]

51. Různé druhy úvěrů a jich zprostředkování bankami.

Bankovní podniky a úvěrní ústavy vůbec lze tříditi různými způsoby. Hlavní dělička jsou: 1. Podle rozmanitých úvěrních funkcí, 2. dle jejich provozovacího rozsahu (dle velikosti), 3. dle formy podnikové. — Částečně se také tyto jednotlivé druhy při rozlišování křížují, na př. jistá úvěrní funkce je přiměřena určité velikosti provozovací, jakož i jisté podnikové formě. [Úvěr, poskytovaný menším zemědělcům nebo drobným živnostníkům hodí se nejlépe pro menší úvěrní ústavy na základě svépomoci samých dlužníků.]

1. Podle poskytovaných úvěrů možno rozeznávat ústavy: a) Pro *úvěr pozemkový*; b) pro *úvěr živnostenský*, t. j. úvěr potřebovaný od menších podnikatelů všeho druhu (úvěr pro řemeslníky, menší obchodníky, pro povozníky, pro drobné speditéry a jiné zprostředkovatele atd.); c) pro *úvěr průmyslový, dopravní, obchodní, spekulativní* a všelikým jiným podnikům s *větším provozem*; d) pro *úvěr zakladatelský a ke zprostředkování velikých úvěrních operací veřejných*, hlavně na podkladě emitovaných cenných papírů všeho druhu e) všechny předešlé druhy rozmanitých úvěrů mají oporu v *úvěrech: cedulových bank*, poskytovaných na základě podnikatelských jednání a obchodů nebo na různou podnikatelskou záruku; úvěr se poskytuje

emitovanými penězi papírovými (bankovkami); *f)* pro *usnadnění směn i styků obchodních i pro spravování různého jmění* (peněžitého nebo mobilisovaného v cenných papírech, ve vzácném zboží atd.) prostřednictvím vedených běžných účtů i prepisů v nich; *g)* pro úvěrní a obchodní prostředkování při *komisionářských obchodech se zbožím* nebo při *spedici, dopravě*, i k obstarávání jiných různých jednání podnikatelských (na př. také koalování podniků) a pro usnadnění jejich odbytu atd.

Tak silně dopodrobna provedené rozlišování bank nebývá ani pravidelné ani důsledné. Ve Velké Británii, ve Spojených Státech amerických a částečně i ve Francii pokročilo přesnější třídění bank mnohem silněji nežli ve střední Evropě a nežli zvláště u nás, kde úvěrní prostředkování větších bank vztahuje se společně na nejrozmanitější druhy. Přes to aspoň některá určitá odvětví bankovní dosti ostře se odlišila od ostatních a dospělo se i u nás k samostatným *speciálním* ústavům. Tak výlučně pro držební úvěr pozemkový založeny byly banky *hypotheční a meliorační* (pro úvěr meliorační). Pro zemědělský úvěr provozovací i pro úvěr poskytovaný řemeslníkům a drobným živnostníkům specialisovaly se menší úvěrní ústavy, opírající se o svépomoc. — Úplně odlišné a samostatné proti jiným zařízeny jsou cedulové banky již svou samou povahou, jelikož jim výhradně propůjčeno bývá právo vydávati papírové peníze (bankovky), které buď přímo nařízením zákona nebo faktickým vývojem staly se zároveň všeobecným platidlem v určitém státu (nebo v říši). Veřejná povaha a nesmírný národohospodářský význam peněžitého oběhu vyžaduje zvláštního rozboru o sociální funkci cedulových bank. — Ostatní odvětví různého úvěrního prostředkování neliší se již tolik navzájem od sebe a bývají u nás pravidelně všemi většími bankami dohromady slučovány.

V západní Evropě však zvláště se specialisovaly jednak banky, spravující po výtce cizí movité kapitály (peněžité vklady, cenné papíry a jiné hodnoty snadno uschovatelné) a konající všechny služby vedením běžného účtu svým zákazníkům, proti bankám pěstujícím hlavně zakladatelské obchody. Jsou tam tedy dvojí ostře proti sobě vyhraněné formy bank:

a) Úplně bezpečného ukládání peněz a vedení běžných účtů bez poskytování větších úvěrů z vlastního bankovního kapitálu. — Jsou to známé *banky depositní*, které jsou velice rozšířeny ve Velké Británii i ve Spojených státech severoamerických. Ano v Anglii názvem „*banky*“ rozumějí se skoro jen banky depositní. Tam ovšem všeobecný zvyk ukládati všechny peněžní hotovosti a převáděti svou pokladnu do úvěrních ústavů umožnil veliké rozšíření depositních bank, které navzájem opráti se mohly o mohutný *clearing* znamenitě usnadňující všechny peněžité platy a vzájemné kompenzace pohledávek a dluhů. Banky depositní pravidelně neposkytují ani úvěru, nýbrž spíše jsou jen správci peněžitého jmění pro své zákazníky (klienty). Nepotřebují tedy ani velikého akciového kapitálu, ba nemívají ani větších sum hotových peněz ve vlastních pokladnách. Svě větší hotovosti ukládají do cedulové banky, která sama stala se jaksi zároveň ústřední depositní bankou pro všechny menší i větší úvěrní ústavy.

Těmito zvyky zkoncentrovaly se peněžní obraty a platební zprostředkování pro Anglii v „*Bank of England*“ (v *cedulové bance anglické*) a v pravidelných pokojných dobách vystačilo se s úžasné skrovnými zásobami peněžitymi (kovovými mincemi po výtce zlatými a bankovkami) většinou uloženými v anglické cedulové bance. Méně již zkoncentrovány jsou hotovosti ve Spojených státech, protože tam chybí veliká ústřední banka cedulová. [O kontokorentních a girových obchodech i o clearingu dostatečně bylo jednáno v odst. 50.]

β) *Banky zakladatelské* pro úvěr velikým podnikům, zejména podnikům dolovacím, průmyslovým, obchodním a dopravním, jakož i zvláště k zakládání takových podniků. Nejznámější vzor pro podobné úvěrní podniku byl v život uveden v polovici 19. století od bratří *Emila a Isaaca Pereira* v akciové bance „*Société Générale du Crédit Mobilier*“ (založené v r. 1852), krátce zvané „*Crédit mobilier*“. Podle toho vzoru vznikly také v Německu i v Rakousku podobné ústavy („*Creditanstalt für Handel und Gewerbe*“ ve Vídni, „*Die allgemeine deutsche Creditanstalt*“ v Lipsku, „*Bank für Handel und Industrie*“ v Darmstadtu atd.) Banky ty hlavně se věnovaly emisím akcií a prioritních půjček, vydávání obligací částečných, soukromých i veřejných, poskytování všelikých jiných úvěrů podnikům od nich založeným, jakož i komisionářským obchodům s jejich zbožím. V dalším rozvoji svého úvěrního zasahování do podnikatelské činnosti prostředkují při koalici nebo při fusi podniků, nebo provádějí přeměny příliš vzrostlých podniků singulárních ve společnosti akciové (v novější době také v podniky s ručením omezeným). Pro jednotlivé podnikatelské koalice zprostředkují též ústřední vedení, vzájemné vypořádání i súčtování — (kartely často předaly veškeré své ústředny do správy některého velikého úvěrního ústavu). Ale v našich zemích, jako vůbec ve střední Evropě, nejsou zakladatelské obchody výlučnými pro žádnou banku, nýbrž i vysloveně zakladatelské ústavy pěstují také všechny ostatní běžné druhy úvěru podnikatelského (zvláště *escompte* obchodních směnek nebo *lombard*), ano i obchody depositní, pro které se dosud u nás nespécialisovaly výhradní úvěrní podniky, jako tomu bývá v Anglii a v Americe.*)

Zakladatelské obchody přesahují často prostředky jediného bankovního ústavu a jsou nutny spolky bank, zvané *syndikáty*, k emisím akciových velkopodniků nebo k umístění velikých veřejných půjček. Přejímány bývají emise takových papírů buď *za pevný kurs* (umlu-

*) Ostatně ani v Anglii ani v Americe některé veliké depositní banky neodolaly pokušení, aby se nepustily do odvážnějších emisních obchodů. Příkladem v tom směru smutně proslavený ke konci 19. století byl starý a mohutný bankovní dům londýnský: „*Baring brothers*“, který se s velikými vlastními i uvěřenými kapitály odhodlal ke spekulacím (hlavně s pozemky v Argentině) a emitoval množství papírů velmi pochybné jistoty. Krise podniků cizozemských (především argentinských), které banka ta buď založila nebo jimž poskytla veliké úvěry, byla by jí zahubila, kdyby jí na pomoc nebyly přispěly banky jiné, s podporou samé banky cedulové. Pomoc ta byla nutna, sice by četní vkladatelé byli pozbyli svého jmění, jež pro ně banka spravovala. Aby podobné zneužití důvěry od soukromých majitelů tohoto bankovního domu nemohlo se opakovat, byla banka ta zároveň přeměněna v akciovou společnost [pod firmou arcí podstatně nezměněnou: „*Baring brothers, limited*“].

vený pro banky, které si pak jednotlivé cenné papíry rozprodávají na svůj vlastní účet), nebo pouze bývá prodej komisionářský od syndikátu obstaráván za umluvenou provizi (odměnu). Komisionářský prodej papírů jest arci bez jakéhokoli nebezpečí; za to při přejímání papírů za pevný kurs může bankám zůstatí značná část efektů neodbyta. Kdyby podniky bankou založené pak neprosplávaly, nebo jen kdyby kapitály uvěřené byly příliš pevně v nových podnicích vázány, mohly by rozsáhlejší zakladatelské obchody bance býti velmi nebezpečnými. Nebyly řídké ani úpadky zakladatelských bank,*) když se odvážně pouštěly do smělejších a velikých nových emisí, které prostředky jejich snadno vyčerpávaly. Na druhé straně často zakladatelský úvěr zvrhává se i v lichvu, kterou menší kapitalisté bývají vykořisťováni, když se dali zlákatí ke koupi nových akcií nebo částečných dluhopisů pochybných dlužníků. Také mohou úvěry dávané založeným podnikům býti velmi tíživými a často tak bývaly vyssávány podniky, které by jinak byly dobře prospívaly.

* * *

Odlišnost *zemědělského úvěru* proti jiným úvěrům podnikatelským dala podnět ke vzniku zvláštních zemědělských ústavů úvěrních. Úvěr zemědělský liší se hlavně mnohem delší dobou svého trvání proti úvěrům jiným, jakož i svou poměrně větší jistotou, kterou dává věřitelům, že se mohou kromě osobních záruk hojiti z *věcné zástavy* jmění dlužníkovy. K této jistotě přispělo zvláštní pozemkové zástavní právo (*hypoteky*) utvrzené zápisy v pozemkových knihách (viz I. díl, str. 90.). Bylo možné těmi způsoby získati velmi výhodný i laciný úvěr pro dlužníky. Zároveň však mohl úvěr ten, jestliže se příliš rozmohl, silně ohrožovati nad míru zadluženě zemědělce; ano mohl pro ně znamenati hmotný porobení, často velmi podobné tomu, jaké bylo za starších dob feudálního nebo jiného vrchnostenského panství. Předlužený zemědělec byl často nucen z plodů svého namáhání tolik odváděti svým zástavním (hypotekárním) věřitelům, jako když dříve poddaný sedlák dával desátky nebo robotoval své vrchnosti.

Pomýšlelo se před válkou tedy také na veřejnou úpravu zemědělského úvěru i na ochranu zemědělského středního stavu — i konečně drobných zemědělců — proti přílišnému zadlužování a proti nadmíru přísnému exekučnímu právu, které vyvlastňovalo někdy šmahem selské statky. Znehodnocením peněz za světové války a následkem toho zlehčením věřitelských nároků zemědělci po většině mohli se poslední dobou snadno vyprostiti ze svých dluhů; pokud jim dluhy i zbyly, váha jejich jistě silně se zmírnila. Proto ustalo samo sebou dřívější usilování o vybavení selských dluhů, které ani za předváleč-

*) Sám „*Crédit mobilier*“ ke sklonku vlády Napoleona III. ztroskotal přílišnými spekulacemi. Nesčetné zakladatelské banky ve Vídni, v Praze i v Německu po ohromné krizi v r. 1873 končily osudnými úpadky. Od té doby jisté vystřízlili věni chránily proti hromadným ztřeštěným spekulacím aspoň u nás; banky již ne omezují se na pouhé obchody zakladatelské, staly se také při zakládání a financování podniků rozhodně opatrnějšími. [Viz o tom též II. díl, odst. 27., str. 27–28]

ných tísní úvěrních nebylo většinou zemědělců vhod, protože omezením hypotekárního zadlužování bralo by jim možnost snadnějšího nabytí úvěru*).

Zemědělský úvěr lze dělit: α) Na *pozemkový úvěr držební*, který trvá po dlouhé doby několika let nebo několika desetiletí a slouží zemědělcům k lepšímu udržení pozemkového vlastnictví, když vlastní prostředky majitelovy k tomu jakkoli nepostačují. Potřebuje se držebnímu úvěru buď k nabytí nebo k rozšíření pozemkového vlastnictví, když *nedoplatky kupní sumy* se uvěřují; nebo je nutný při *odbavení spoludědiců*, když vlastník pozemků nemá vlastních prostředků k vyplacení dědických podílů, (či když dědičné podíly byly uvěřeny samými dědici a vtěleny byly na hypoteku); nebo na *investice a zlepšení* (meliorace), když se chtí vložit do zemědělských podniků větší kapitály na jejich zvelebení (na příklad pomýšlí se na potřebné větší hospodářské stavby, rozšiřuje se chov dobytka, zakládají se nové intenzivní kultury, zemědělské průmysly, odvodňují a zavodňují se pozemky, provádí se zcelování jejich atd.); nebo jsou to nezbytné *úvěry nouzové* na př. na odstranění zhoubných následků neúrody, pádu dobytka, živelních pohrom atd.; nebo konečně z jakýchkoli trvalých potřeb jiných buď podnikáním vyvolaných, nebo z *individuálních důvodů* pro samého vlastníka nebo z *rodinných příčin*, (na př. při porizování věna, při nákladnějším vychovávání dětí, při těžkých chorobách v rodině atd.).

β) *Pozemkový úvěr provozovací*, který je nutný pro náležité prospívání a provozování zemědělských živností. Při pokrocích zemědělského těžení zvláště k intenzivnějšímu obdělávání půdy je potřebí značných kapitálů, kterých z okamžitých výtěžků půdních a z jiných výnosů zemědělcových hned nelze nabytí. Potřebují se často pořádná osiva odjinud, zvláště je nutno přikupovati umělá hnojiva, pořizovati nákladnější stroje, zušlechťovati a doplňovati dobytek a pořizovati jiný všeliký fundus instructus, prováděti různé menší provozovací investice atd. Někdy je to i provozovací úvěr jiného druhu, když na př. pojí se k zemědělství odborný průmysl nebo různé spekulace; tyto úvěry však bylo by nutno z toho vyloučiti, protože k vlastnímu zemědělskému těžení nepatří, ale přece bývají s ostatním zemědělským úvěrem často těsně spjaty, když někdy pro snazší získání a zabezpečení úvěru se dává zemědělcům pozemek v zástavu, když užije se zabezpečení úvěrem hypotekárním.

[Zastavování pozemků k účelům úvěru provozovacího je jistě národohospodářsky vadné i nelze je nikterak schvalovati, jelikož provozovací úvěr je nutno kryti z pravidelných běžných důchodů a výtěžků a nikterak není radno trvale jím zatěžovati pozemky; je přímým zhoršováním zemědělského těžení a provozování, když provozovací úvěr nebyl uhrazen pravidelnými důchody z pozemků.]

Provozovací zemědělský úvěr není vyměřen sice na tak dlouhé doby jako úvěr držební, jelikož má býti kryt z pravidelných pozemkových výtěžků. Ale přece doba jeho trvání je značně delší, nežli doba jiných úvěrů provozních (průmyslových, obchodních atd.). Výtěžky ze

*) Viz k tomu I. díl, odst. 23., str. 254 a 255.

zemědělství opakují se pravidelně teprve po době roční (sklizně, nové přírůstky chovného dobytka atd.), řídčeji v dobách kratších (různé výtěžky živočišné, nebo výnosy zemědělského průmyslu). Proto také úvěry provozovací povolují se na dobu roční (termín platební o novém roce). — Nehodí se rovněž pro zemědělský úvěr směneční závazek, zvláště nikoli směnky obchodní a jejich *escompte*, leda že by k zemědělství se pojily podniky průmyslové, které zpracovávají také cizí suroviny a potřebují značně i cizí práce i cizího kapitálu, který se uhrazuje svými vlastními výtěžky. [To však je již průmyslový úvěr].

Provozovací zemědělský úvěr bývá buď poskytován obyčejnými (menšími) úvěrními ústavami venkovskými jako kterýkoli jiný úvěr pro drobné podniky, nebo se proň volí forma nemovité zástavy (hypoteky), co však rozhodně nelze schvalovati*); nebo zemědělci jako ostatní drobní podnikatelé sáhli ku svépomoci a zřídili si vlastní svépomocné úvěrní ústavy. Jsou to buď *rolnické záložny*, úvěrní družstva svépomocná (na základě zákona z r. 1873), nebo *okresní hospodářské záložny* (zřízené z bývalých kontribučních selských fondů a ze sýpek i z jejich zbylého jmění, které jsou spravovány jako veřejné úvěrní ústavy), nebo *záložny systému Raiffeisena*, nebo *úvěrní spolky zemědělců* atd. [O všech těch úvěrních podnicích se jedná později až při formách a rozsahu podniků úvěrních].

Držební úvěr pozemkový pro svou jednoduchost a zvláště bezpečnost, kterou může poskytnouti jak věřitelům tak i zprostředkujícími bankám dal se zorganizovati ve velikých podnicích buď v akciových bankách, nebo ve veřejných úvěrních ústavech nebo na základě svépomoci, která při tom nabyla i veřejného rázu. Úvěry dlouhodobé zcela zajištěné hodily se k emisím částečných dluhopisů se všemi — již dříve vyloženými (v odst. 50. str. 34.) — výhodami anuitních výpůjček. Takové částečné dluhopisy slují buď *hypotekárními úpisy (obligations hypothécaires)*, nebo *zástavními listy [obligations foncières, lettres de gage, mortgages (angl.), Pfandbriefe]*, nebo při speciálních úvěrech jsou to *úpisy meliorační* (obligace meliorační), nebo *rentové úpisy* (při nabývání pozemků za určitý splácený důchod obmezeného trvání nebo při úvěru poskytovaném na scelování — *Rentenbriefe*) atd.

Emise i správa (úrokování a umořování) podobných částečných dluhopisů bývá často výhradní činností *samostatných hypotekárních ústavů*, jenom že ke zprostředkování zástavního držebního zemědělského úvěru pojívá se zároveň úvěr zástavní na budovy *městské* pronajímané k bydlení. Co do bezpečnosti a formy svého poskytování se oba ty úvěry podstatně neliší navzájem a proto se snadno k sobě daly připojiti.***) Za to úvěr meliorační má své zvláštnosti, pokud se týče svého zabezpečení i své výnosnosti (rentability); z těch příčin úvěr meliorační se od pravidelného zemědělského úvěru hypotekárního oddělil do zvláštních bank melioračních.

*) Některé menší banky, zvláště veřejné (městské) spořitelny nesmějí bez plné jistoty úvěru dáti a proto zemědělci často podobnou jistotu pořizují svou hypotekou.

**) Úvěr na budovy pronajímané k bydlení bývá zajištěn podobně domovní hypotekou jako úvěr pozemkový zástavou pozemkovou.

[U nás to byly *Zemská banka česká* v Cechách, *Zemědělská banka* na Moravě a *Zemský úvěrní ústav ve Slezsku*, které vedle komunálního, železničního a jiného veřejného úvěru poskytovaly také úvěr meliorační. Meliorace často při tom potřebují přímé veřejné pomoci (subvencionování ze státních a jiných veřejných prostředků). Podobně i úvěry kolonisační nebo zcelovací daly podnět ke vzniku zvláštních samostatných úvěrních ústavů (v Prusku byly to známé „*Rentenbanken*“)*).

*) Zemědělský drážební úvěr je tak důležitý i národohospodářsky i technickou svou vypětostí, že je radno také o jeho vývoji se obšírněji zmíniti. O ústavu pozemkových knih jako o podstatném podkladu tohoto úvěru bylo již v I. dílu mluveno; tím byla zvláště bezpečnost hypotekárního úvěru nepochybně utvrzena. Jeho pohyblivost a snadnost získati jej náramně byla podporována částečnými hypotekárními úpisy, jichž vznik sluší hledati v Prusku již od třetí čtvrti 18. století.

V pruských provinciích za vlády Bedřicha Velikého vznikla totiž společenstva vlastníků rytířských statků zvaná „*Landschaften*“, což možno překládati slovem „zemstva“ nebo „rytířstva“. — Tato zemstva mimo jinou svépomoc starala se o levný úvěr pro své členy. Za tím účelem vymohla si od státu právo vydávati částečné dluhopisy „*zástavní listy*“, („*Pfandbriefe*“), kterým kromě solidárního ručení členů byly zároveň společnou zástavou pozemky všech dlužníků. Prvé takové „zemstvo“ s právem vydávati zástavní listy vzniklo ve Slezsku (pruském) roku 1769, načež postupně se zřizovala podobná zemstva také v ostatních pruských provinciích (hlavně na východě).

Úvěry zemstev majitelům rytířských statků rozšířily se značně, ale ani pro jiné zemědělce ani pro úvěr pozemkový v jiných zemích nebyly vzorem; vadila jim stavovská uzavřenost, jakož i solidární ručení dlužníků. Pouze za podobných poměrů ujal se na stejných zásadách zprostředkování zemědělského úvěru pro velkostatkáře („szlachczice“) v Haliči, kde roku 1841 založen byl takový ústav jako pruská zemstva s názvem „*Galicijjskie towarzystwo kredytowe ziemskie we Lwowie*“, jenž dobře účinkoval až do světové války. [Jaké byly osudy jeho za válečných zmátek v Haliči a po nich, není ještě známo.]

Teprve počátkem druhé polovice 19. století povstal v Belgii první akciový podnik „*Crédit foncier*“, který vydával částečné dluhopisy („*obligations foncières*“) bez solidárního ručení všech dlužníků pouze na hypoteku každého jednotlivého výpůjčovatele. Brzy potom založen ve Francii „*Crédit foncier français*“, také akciový podnik, jenž kromě úvěru hypotekárního pěstoval i úvěr meliorační a komunální (půjčoval obcím, departementům a jiným veřejným hospodářstvím). Oběh jeho obligací všech druhů (hypotekárních, melioračních a komunálních) dosahoval před světovou válkou až 5.000 mil. frs. Jeho akciový kapitál byl 180 milionů frs.

V bývalém Rakousku dostaly ve druhé polovici 19. století právo vydávati zástavní listy cedulová „*Národní banka*“ (pozdější banka rakousko-uherská) a roku 1864 založený „*Rak. úvěrní ústav pozemkový*“ („*Crédit foncier d'Autriche*“ německy „*österr. Bodencreditanstalt*“) pomocí francouzského kapitálu. Ústav tento měl jako jeho vzor francouzský právo také vydávati obligace komunální. Oba tyto rakouské soukromé ústavy provozovaly však zprostředkování úvěru zemědělského vedle jiných úvěrů. Nebyly výhradně ústavy hypotekárními. Později vzniklo ve Vídni, v Haliči, v Bukovině a zvláště v Uhrách několik hypotečních emisních bank.

Bylo to zvláštním znamením pokročilosti a hospodářské vypětosti našich zemí českých, že byl v nich první *veřejný* (zemský) ústav zřízen pro úvěr hypotekární bez jakýchkoli zájmů výdělečných prostě jen k prospěchu dlužníků, aby mohli nabývatí co nejvýhodnějšího úvěru. R. 1865 byla totiž založena „*Hypoteční banka království Českého*“ a podle jejího příkladu r. 1869 „*Zemský pozemkový ústav úvěrní ve Slezsku*“ a pak r. 1876 na Moravě hypoteční banka zemská. Ostatní rakouské země korunní teprve značně později odhodlaly se zřizovati zemské ústavy pro úvěr pozemkový; (r. 1881 v Přímoří, který však měl málo zástavních listů v oběhu; r. 1889 v Dolních Rakousích; r. 1890 v Horních Rakousích atd.) Zemské ústavy tak znamenitě prospívaly, že vytlačily všude z konkurence podniky akciové, které s nimi jako s nezištnými závody nemohly nikde soutěžit vydržeti. Soukromé banky musily se omeziti na země, kde zemských bank nebylo.

Zemědělské výtěžky a důchody jsou sice trvalé, ale pravidelně skrovnější výše (několika málo procent z kapitalisované peněžité sumy držby pozemkové). Často při zvláštní bezpečnosti a snadnosti úvěrní při známém hladu zemědělců po půdě je důchodové procento zemědělského těžení příliš nízké, aby se vůbec mohly větší úvěry rychleji spláceti. Pro snaživé zemědělce je tedy jistě nejvhodnější úvěr, který se dá z mírných jeho výtěžků pomalu upláceti (umořovati) v dlouhých dobách několika desetiletí, jenž není příliš tíživý a může bez nesnáží přecházeti na dlužníkovy právní nástupce, jelikož je to úvěr věcný a nikoli osobní (zabezpečený hypotekou). Úvěr anuitní dostává se také na bezpečnou hypoteku (v prvních pořadích) velmi levným procentem; bývá to vedle veřejného úvěru vůbec nejlacnější úvěr, ano pravidelně hypotekární obligace bankovní úrokují se nižším procentem nežli částečné státní a jiné veřejné dluhopisy. *Při anuitních půjčkách bývají úroky i se splátkami kapitálů menší, ano i značně skrovnější, nežli samotné úroky z půjček výpovědných poskytovaných na kratší doby.*

Při tom dlužník není ani bezpodmínečně vázán na určitou dlouhou dobu splatnosti. Anuitní půjčka brání pouze věřiteli, že nesmí svého kapitálu žádati před jeho splatností ustanovenou umořovací plánem; dlužník však může kapitál splatiti podle své libosti, kdykoli chce, buď v celku nebo po větších částkách. [Hypoteční banky nejvýše stanoví jen, že splátky nesmějí se díti ve zlomech anuit, nýbrž že musí býti spláceny celistvé násobky anuit smluvených.] Jak těchto výhod může dlužník vyúžitkovati kdykoli, ať si míra úroková stoupá nebo klesá, bylo již vyloženo (v odstavci 50); zvláště klesnutí úrokové míry může dlužníkům prospěti, že *konversemi* lehkou a trvale zmírní své břímě úrokův. [Ovšem musí býti konverse usnadněny tím, že nepodléhají poplatkům a veřejným berním, které jinak pravidelně jsou vyměřovány na úmluvy mezi dlužníkem a věřitelem, a které téměř bez výjimky se přesouvají na dlužníka, i když se mínilo, aby postižení byli věřitelé. Po případě aspoň nesmějí býti berné ty příliš značné. Pro zemské a jiné veřejné emisní banky hypoteční bylo pravidelně při konversích povolováno sprostění od všech větších poplatků.]

Jiná veliká výhoda anuitních půjček jest, že dlužník zemědělec získává z každého poklesnutí kupní síly peněžité. Zejména může využití zmatků měnných (poklesnutí papírových měn), jestliže při tom náhodou výtěžky naturalní a jejich oceňování nejen nebyly těmi zmatky dotčeny, nýbrž když ještě se snad poměrně zlepšily. Při stálém pravděpodobném poklesávání hodnoty peněžité (i peněz kovových, zlatých) může býti dlužníkům zisk z dlouhodobých půjček anuitních velmi patrný a jeho břemeno se tím dá zmírniti neobyčejně. Arci bývají všichni dlužníci — i při půjčkách výpovědných — ve výhodě, když hodnota peněz poklesla, ale přece dlužníci na výpověď nenabudou takového zisku nikdy, jako dlužníci půjček nevýpovědných na dlouhé doby,

Vedle zemských bank dostávalo se práva vydávati částečné hypotekární úpisy také obecním (městským a jiným veřejným spořitelnám, které však po většině se věnovaly hypotekárnímu úvěru městskému). [V českých zemích to byly „Česká spořitelna“, „Pražská městská spořitelna“, „První moravská spořitelna.“]

protože větší proměny kupní síly peněžité při měnách ustálených (zlatých) jsou patrnější teprve v delších dobách.*)

Výhody dlouhodobého nevýpovědného úvěru pozemkového a jeho splácení annuitami byly tak patrné a nepopíratelné, že se považovalo od některých teoretiků za sociální příkaz, aby se jich stali účastni všichni zemědělci, aby nebyli snad utlačeni od svých věřitelů. V bývalém Rakousku byly hotovy již předlohy zákonů (od ministra A. Bráfa), kterými se mělo *zemědělské hypotekární zabezpečení knihovním vtělením omezití a vyhradití pouze pro úvěry splácené nevýpovědnými annuitami*. Tím by byli z hypotekárního (zemědělského) poskytování úvěru vyloučeni jednotlivci a ze společenských úvěrních podniků všechny ty, které by nedovedly v oběh uvésti všeobecně vyhledávané hypotekární obligace nebo zástavní listy. Podle vývoje zástavních úpisů byl by se tak stvořil *monopol hypotekárního úvěru zemědělského pro velké veřejné banky* — [hlavně pro zemské banky hypoteční] — ale byl by se úvěr ten také podstatně velmi zúžil. Neboť veřejné ústavy zaručené společenskou mocí (státem, zemí nebo jiným veřejným hospodářstvím) nemohly by vydávati své dluhopisy na pohledávky trochu jen pochybné a byly již od prvopočátku nuceny půjčovati jen na dobře zajištěné a nepochybné hypoteky. Již bylo řečeno (také v I. dílu str. 255), že samým zemědělcům takové omezování jejich úvěrní schopnosti a volnosti nijak nebylo vhod a že předlohy ony nestaly se zákonem. Válečné události a jich důsledky potřeby zemědělského úvěru vůbec velmi podstatně zmenšily a proto se ustalo s podobnými opravnými pokusy o omezování hypotekárního úvěru.

Ovšem monopol veřejných ústavů pro vydávání hypotekárních částečných dluhopisů je přirozený a nesporně národohosp. prospěšný. K vydávání levných zabezpečených zástavních listů jsou způsobilé pouze kolektivní podniky s veřejným súčtováním; jednotlivec nemohl by podati žádná bezpečnosti pro ně a také by jim nezaručoval na-
prostou prodejnost na peněžním trhu (na bursách). Úvěrní služba

*) Jak neočekávaně zlepšila se posice zemědělských dlužníků při ohromných valutárních revolucích způsobených světovou válkou, dá se znázorniti určitými početními příklady na základě běžných cen hlavně pro živočišné potraviny (pro maso, maso, mléko, vejce atd.). — Dejme tomu, že střední zemědělec uzavřel půjčku annuitní několik let před světovou válkou ve výši 10.000 K a že ji splácel půlletními annuitami $2\frac{1}{3}\%$ ními, tedy 500 K ročně. Při uzavření půjčky at byla cena másla průměrně 250 K = 1 kg; tedy tento zemědělec dlužník by byl potřeboval ročně 200 kg másla (týdně téměř 4 kg) odprodati, aby uhradil annuitu roční náklady své výpůjčky. [Takový přebytek másla bylo lze při značnějším středním selském provozu asi očekávat.] — Za války a zvláště po válce stouply ceny másla úžasně; přese všechna ustanovení o maximálních cenách bylo možno jistě 1 kg másla prodávati za 50 K, průměrně i výše. Když předpokládáme, že onen zemědělec mohl prodati jen poloviční množství másla nežli v míru, byla prodejní cena té polovice 100 kg po 50 K = 5.000 K, kterými mohl dlužník oplatit celých 50% svého dluhu za jediný rok. A jistě mnohým zemědělcům podařilo se více másla za rok prodati než poloviční váhu totiž 100 kg a za ceny i vyšší (než 50 K = 1 kg), takže snadno mohli tak lehkou splatiti za jediný rok dluh celý, když dříve stačili uhraditi snad jedinou annuitu roční z něho. [Stejně stouply na př. ceny vajec a jiných živočišných potravin, které nebyly vůbec prodobeny předpisem o maximálních cenách. Bylo by často stačilo ke splacení celého dluhu takové množství zboží, které před válkou sotva by bylo uhradilo jedinou roční splátku.] Ovšem takový pokles měny, jaký byl po válce ve střední Evropě, je velmi řídký, ale klesání kupní peněžité síly v menším rozsahu bylo již před válkou pozorovatelné a prospívalo dlužníkům dlouhodobých výpovědních půjček.

hypotečních bank je tak prostinká i průhledná, že nedává příležitosti ani k větším vynaložením kapitálů, z nichž by na př. akciové emisní podniky toho druhu mohly dosti vyzískati pro své základní jmění (pro své akcionáře), aby při tom zároveň podstatně úvěr příliš dlužníkům nezdražily. Vůbec je větší vlastní kapitál k provozu hypotečních bank zcela nepotřebný. Pro soukromé úvěrní ústavy musí však takový akciový kapitál přece býti a to značně veliký, aby byl bezpečnou a nezbytnou zárukou věřitelům. Pro to akciový kapitál bývá na úkor dlužníkům hypotekárním; jeho dividendy totiž musí býti získávány z vyšších úroků dlužnickových, nežli jaké jsou potřebny pro vlastní věřitele (na zúrokování zástavních listů). *Kapitál akciový hypotečních bank velmi podstatně dlužníkům zdražuje poskytovaný úvěr.*

Proti tomu veřejné ústavy hypotekární vlastně nepotřebují na zabezpečení svých zástavních listů nijakých kapitálů, pro ty stačí samy hypoteky se zaručením veřejného hospodářství (se zárukou státní, zemskou, župní atd.). Dlužníci tedy hradí veřejným bankám jenom režii, která jest celkem nepatrná; neboť veškery náklady omezují se na placení kuponů, slosování i splácení dluhopisů a na vyšetřování hodnoty hypoteky, zdali je postačitelná ke krytí poskytnutých úvěrů. [To je zároveň odůvodněním pro veřejný provoz, jelikož je to v podstatě provoz byrokratický.] Veřejné hypoteční banky od svých dlužníků nepožadují leč velmi skrovné režijní příspěvky, které se i při delším trvání půjčky na konec vůbec promíjely.*)

Projevilo se to tím, že veřejné hypoteční banky a jiné veřejné emisní úvěrní ústavy (pro úvěr komunální, železniční, meliorační a vůbec pro jakýkoli úvěr úplně zajištěný) vytlačily úplně akciové podniky, kterým nejdříve zbyly hypoteky méně jisté a dlužníci pochybnější a vůbec ty úvěry, na něž by veřejné ústavy svou činnost nesměly šířiti pro nebezpečí možných ztrát.**) [Proti zemským bankám, které neúčtovaly celkem ani 2⁰/₀ na režii za celou dobu výpůjčky, počítalo hypotekární oddělení Rakouskouherské banky kromě počáteční srážky z kursu zástavních úpisů hned při uzavření půjčky ještě ³/₄⁰/₀ ní režijní příspěvek roční z původní nominální sumy dluhu po celou dobu půjčky. Tedy při půjčce 4⁰/₀, která by se splatila 4¹/₂⁰/₀ ní annuitou za 57 let a za kterou hypoteční banka česká nebrala více než 4¹/₂⁰/₀ ročně vedle známé režie, čítala si Rakouskouherská banka annuitu roční celkem 5¹/₄⁰/₀ ní! Režijní příspěvek kromě počáteční dávky ob-

*) Česká hyp. banka česká vybírala půlletní režijní příspěvky ¹/₈⁰/₀ z dluhů dotud nesplacených, ale jen v době prvních osmi let, kterých po osmi letech až do úplného splacení kapitálu banka již nepožadovala. Hyp. banka moravská stanovila placení veřejných příspěvků na ¹/₁₀⁰/₀ půlletně pouze pro prvních deset let. Tedy obě banky za celou dobu trvání hypotekárních půjček ze 100 K kapitálu neúčtovaly ani 2 K na režii, jichž placení kromě toho rozděleno bylo na dobu 16 (po případě 20) půlletí.

Při půjčce 100.000 K na 2⁰/₀, půlletně splácené v 81 půlletních annuitách (podle plánu na str. 33.) jsou uvedeny zbytky dluhů pro prvních 16 resp. 20 půlletí: 100.000; 99.500; 98.990 atd. Tedy celková režijní provize placená České hyp. bance po 8 let dělala sotva 1918 K a v Moravské hyp. bance po 10 let dělala sotva 1893 K. Zajisté byly tyto podmínky dlužníkům nanejvýš příznivé].

**) Hypoteční úvěr na nemovitosti průmyslové nebo jiných podniků nezemědělských je vyloučen z ústavů veřejných. Tím zabývají se banky akciové, vydávající své vlastní hypotekární úpisy.

sažené v počítaném nízkém kursu zástavních listů, jak je banka účtovala dlužníkovi, činil tedy za celou dobu trvání půjčky $57 \times \frac{3}{4}\% = 42\frac{3}{4}\%$ z původního nominálního dluhu. Banka Rakouskouherská účtovala tedy svým dlužníkům režií aspoň 20krát vyšší nežli Zemská česká nebo Moravská hypoteční banka. Rozumí se, že za těch podmínek nemohla v českých zemích vůbec nic rozpůjčiti. Jiné akciové hypoteční banky poskytovaly úvěry ještě nevýhodnější pro dlužníky].

* * *

Proti dlouhodobým úvěrům zemědělským — (i když se jedná o zemědělské úvěry provozovací), — *živnostenský úvěr* svou povahou je vyměřován na kratší doby, pravidelně na čas potřebný pro zpracování suroviny v prodejné výrobky. Bývá to pravidelně doba čtvrtletní až půlletní, zřídka kdy delší. Na zabezpečení věcné je těžko možné při úvěru živnostenském pomýšleti a proto bývá úvěr ten značně dražší než úvěr hypotekární nebo lombardní. Pravidlem se utvrzuje závazek dlužníkův směnečním úpisem nebo společnou zárukou několika dlužníků, po případě způsobem obojím (giry spoludlužníků na směnce). Ovšem také osobní nebo provozovací úvěr zemědělský může tímž způsobem se nabývat. Pro snazší získání kapitálů potřebných osvědčila se dobře pro drobnější podnikatele svépomoc se společnou zárukou dlužníků. Pravidelně bylo k tomu použito formy *svépomocných úvěrních družstev* buď podle systému *Schulze-Delitzschova* nebo *Raiffeisenova*. Jsou to společenstva s ručením omezeným nebo neomezeným, jak o nich bylo mluveno při podnikcích společenských (na základě zák. z r. 1873 a novel k němu).

Schulze-Delitzschova (u nás *Šimáčkova*) úvěrní družstva zovou se *záložnami* (občanskými); pravidelně se neomezují na dlužníky speciálních podniků, mohou totiž jich členy býti rovněž i nepodnikatelé, když zaplatí členský podíl a jsou přijati představenstvem záložny. Ručení bývá nyní po většině omezené, protože při neomezeném ručení někdy dlužníky velmi těžce zasáhl (poměrně ovšem dosti řídký) úpadek družstva. Za to *Raiffeisenovy* úvěrní spolky (u nás také *Kampeličkami* zvané dle jejich rozšiřovatele *Kampelíka*) jsou vždy s ručením neomezeným, jelikož počet členstva je u nich skrovnější a navzájem jsou to lidé známí, kteří pravidelně bydlí v téže obci a kteří všechny svěřené jim úkoly společného obstarávání úvěru konají zadarmo; pouze práce rozsáhlejšího účtování a pokladniční služby, se platí (může býti ustanoven i zřízencec účetní, který pravidelně i pokladnu vede; ovšem dozor a kontrola provádí se představenstvem bezplatně).

Pravidlem poskytují záložny občanské i *Raiffeisenovy* svým členům úvěry z vlastních vkladů, které úrokují vyšším procentem nežli velké banky, aby je přilákaly. Nemůže tedy úvěr jejich býti nikterak laciný, zvláště od založen menších méně známých, při nichž přece dosti patrná reže se rozděluje na dosti skrovný celek úvěrů. Proti možnému nedostatku úvěrních prostředků záhy se tyto menší úvěrní ústavy sdružovaly zase navzájem. Ústředí jejich přijímá přebytečné vklady a vypomáhá zase jiným společenským družstvům, které by měly ne-

dostatek kapitálů. Kromě toho dávají se směnky dlužníků do eskomptu větším bankám, které pak je po případě reeskomptují.

Raiffeisenovy záložny rozšířily se zvláště po venkově ke zprostředkování zemědělského úvěru provozovacího i úvěru čistě osobního pro venkovské obyvatelstvo vůbec, i pro venkovské živnostníky. Často bývají ve spojení s ostatními (zemědělskými nebo výdělkovými) družstvy svépomocnými a obstarávají pro ně i různé obchody. Jinak úspěšnému působení vadí pravidelně nepatrnost kapitálů, jejich poměrná dražota (vysoké sazby úrokové) a zatížení režii třeba skrovnou, která se však dělí pouze na malé prostředky, jež mezi dlužníky byly rozpůjčeny.

K lehčímu nabytí úvěrů od větších bank spolčovali se podnikatelé také ve zvláštní *úvěrní spolky* u větších ústavů úvěrních, které pak členům eskomptovaly směnky zaručené společným fondem, do něhož každý dlužník byl povinen přispěti určitým procentem (pravidelně 5%) povoleného úvěru. Úvěrní spolek ručil za ztráty pochybných úvěrů, ale banka, při které úvěrní spolek byl zřízen, dávala do rezervního fondu spolkového jistý podíl docíleného zisku z eskomptovaných smének.*)

Úvěr pro podniky velké, pokud to není již známý úvěr zakladatelský, bývá u bank hlavně zprostředkován směnkami obchodními, které je eskomptují. Pro známé a spolehlivé firmy je pravidelně nejlacnější i nejvýhodnější eskompt u cedulové banky, ale při hojnosti kapitálů diskontují často velké obchodní banky ještě laciněji, aby své ladem ležící kapitály nějak zužitkovaly. K bankám cedulovým, které drobnějším podnikatelům těžko úvěr mohou dávat, dostávají se přece směnky jejich prostřednictvím reescomptu smének, které dodávají menší úvěrní ústavy větším bankám. Také větší banky podávají své vlastní eskomptované směnky k reescomptu, když potřebují hotových peněz, nebo když nabyly smének na delší doby splatných, než na jaké je přijímá cedulová banka a když je podržely u sebe tak dlouho, aby se pak již hodily k eskomptu bankovnímu. Tím nabývají reescomptem banky dosti značných zisků.**)

Méně častým je úvěr *lombardní*, kdy dlužníci dávají v zástavu buď cenné papíry nebo cennější jiné zboží. Úvěr lombardní bývá také značně dražší než eskompt (u bank cedulových pravidelně $\frac{1}{2}\%$, 1% i výše nad bankovní sazbu discountní). Ve Velké Británii a Spojených Státech je velmi rozšířený úvěr na zboží uložené ve skladištích nebo dokách, který bývá zprostředkován známými cennými papíry *warranty*.

Velmi rozšířeny jsou *komisionářské obchody*, které banky zprostředkují, jak při prodeji výrobků, tak i k nákupu surovin. Zvláště jsou běžné při zboží zastupitelném (cukru, líhu, petroleji, kovovém

*) Takové úvěrní spolky byly u nás při České eskomptní bance a později při Živnostenské bance i při filiálkách obou bank. Úvěry členům povolené byly dosti značné. Při Živnostenské bance byl vedle toho také úvěrní spolek podobně sdružených založen.

***) Cedulové banky eskomptují směnky nejvýše tříměsíční (nejdéle splatné za 90—92 dní). Když sebe spolehlivější směnka je splatná v delší lhůtě, na př. půlletní, může být eskomptována pouze u některé jiné banky než cedulové a pravidelně také za vyšší diskontní sazbu. Reescomptem banky značně vydělávají, jak už doklady pro to byly dříve uvedeny.

stejnorodém zboží, sklářských, dřevařských, perleťářských, ozdobných výrobcích atd.), které je určeno pro vývoz neb aspoň pro neurčitý odbyt pozdější, nebo které teprve bude zhotovováno (při obchodech lhůtních či terminových, o nichž bude později obšírnější zmínka při výkladu o bursách). Banky zároveň na zboží ještě neprodané poskytují zaručený úvěr a pomáhají tak k nerušenému nepřetržitému provozování podniků také v dobách, kdy odbyt na čas vázne a kdy k dalšímu chodu podniku by nebylo dosti prostředků. — Komisionářské zprostředkování velkých bank je často velmi potřebné jednotlivým podnikatelským koalicím, které nemají nazbyt vlastního kapitálu, aby mohly rozšířiti svůj odbyt do vzdálenějších krajin. [Na př. kartely škrobáren, sladoven, sirkáren, emailovaného nádobí, brusíren skla a kamenů, hrncářského zboží atd. svěřovaly celý společný odbyt bankám, jež jim zároveň poskytovaly značnější úvěry.]

* * *

2. a 3. Bankovní provozování kromě úvěrů menších omezených na úzkou místní potřebu směřuje svým zprostředkováním k pronikavější socialisaci podnikatelské činnosti a k rozšíření její působnosti všeobecně po všem civilisovaném okrsku zemském. Proto i banky samy se hleděly sesocialisovati a tím i vzrůstati tak jako většina podniků dolovacích, průmyslových, dopravních a pojišťovacích. U bank tato snaha koncentrační byla tím mocnější, že se tím zároveň podporovala podstatná součást úvěrního zprostředkování, totiž důvěra, bez které nelze získati výhodně kapitálů k podnikatelskému provozování. Čím větší a sociálně bezpečněji upraven jest úvěrní ústav, tím větší bývá také důvěra k němu, tím menším důchodem spokojují se kapitalisté a tím více jsou ochotni ukládati do něho kapitály ze svých prostředků.

Velká banka tedy nejen že ušetří nákladů skoncentrováním svého jednání, úplným využitkováním všech svých sil (personálních i věcných), nýbrž zároveň tím, že poměrně mnohem menší důchody dává svým věřitelům (ze svých obchodů pasivních má nepoměrně menší náklady) nežli úvěrní ústavy menší. Nezřídka banky velké platí sotva polovici neb i třetinu úroků obvyklých v malých ústavech místních. Potřebné hotovosti mohou býti u velkých bank minimální, jelikož je mohou úplně likvidně uložit v některých obchodech aktivních a jelikož mívají za obyčejných, nikterak nevzrušených dob také neomezený i výhodný úvěr, kterého se menším podnikům úvěrním často nedostává. (Na př. používají úvěru cedulových bank.)

Velké banky tedy postupně vytiskují banky menší, neb aspoň omezují jejich působnost na místní poskytování úvěrů nebo na úvěry méně zajištěné, jejichž risiko se dá vyvážit vysokými sazbami úrokovými nebo jinými těžšími podmínkami pro dlužníka, nebo na úvěry individuálního rázu, jichž známost je snazší menším bankám. O tyto úvěry velké banky nesoutěží s menšími, jelikož nechtějí, ani nemohou se věnovati zevrubnějším vyšetřováním a kontrolám drobnějších a málo známých podniků. Teprve prostřednictvím menších úvěrních podniků dostává se úvěru drobným zemědělcům, průmyslníkům, ře-

meslníkům, detailním maloobchodníkům atd. také z velkých kapitálových zdrojů nahromaděných ve velkých bankách. Ovšem za několiké prostředkování, za menší známost i za risiko (často arci nad-sazované) musí takoví menší podnikatelé přinášeti nepoměrně větší oběti za propůjčené cizí kapitály. Není tedy divu, že každý podnikatel se vši moci snaží nabyti úvěru od větších bank a to je dalším důvodem pro koncentraci bankovního prostředkování.

Jisté bankovní služby bylo přímo nutno monopolisovati nebo se monopolisovaly samy podle své povahy. Tak se to vyvíjelo napořád při úvěru hypotekárním nebo při obchodech pasivních i aktivních u bank cedulových. Také tam, kde podobný monopol nebyl ani pozitivně ustanoven, nastal fakticky (na př. u nás monopol zemských hypotekárních ústavů nebo zemských ústavů pro úvěr komunální, nebo v Německu skoro úplný monopol říšské banky cedulové, ve Velké Británii monopol Bank of England, ačkoli právně byly možné a také existovaly i existují dosud menší banky cedulové v Německu i ve Sjednoceném království).

Koncentrační tendence projeví se však ještě silněji ve formě podnikové pro prostředkování. Banky se socialisovaly nejen jako podniky velké v akciových společnostech, nýbrž i v podnicích malých sdruženou svépomocí (úvěrní družstva všeho druhu). Podniky jednotlivců z vlastního bankovního obchodu jsou stále vytlačovány a specialisují se hlavně pro spekulace odvážné nebo ještě častěji pro obchody, lichvářského rázu. Takového druhu jsou také na př. prodeje cenných papírů spekulacních nebo výherních (různých loterií) na splátky, prodej promes atd. [Splátkové obchody jsou vůbec založeny na velmi vysokých procentech úrokovacích, často i na očekávání, že dlužník ke splátkám zavázaný nebude moci dodržeti smlouvy a že pak dosavadní splátky jeho propadnou ve prospěch věřitelův, což se stává dosti často.]

Jednotlivci nemohou pro úspěšné a výhodné zprostředkování úvěru kromě toho poskytnouti úplně spolehlivé záruky, ani nemohou nabyti dostatečné důvěry. Pro jistotu úvěrů je nezbytna jejich veřejnost a stálá kontrolovatelnost bezpečného uložení kapitálů, jak při obchodech aktivních tak i pasivních. Takovou veřejnost (publicitu) zaručiti mohou pouze společenské podniky s veřejnou povinností skládati účty a nikoli jednotlivci, byť byly prostředky jejich sebe hojnější; neboť nikdy nelze při jednotlivci zjistiti, k čemu se uvěřených kapitálů užilo, ani není možná kontrola vůči neomezeně rozhodujícímu vlastníku. [Ani tak proslulí boháči jako vídeňský *Rotschild* nebo berlínský *Bleichröder* neobešli se bez účasti společenských podniků bankovních při svých bankovních obchodech: *Rotschild* býval ve spolku s vídeňskou bankou *Creditaanstalt* a *Bleichröder* s *Disconto-gesellschaft*.] Firmy bankéřů jednotlivců se často proměňují v banky akciové nebo v novější době (ve střední Evropě) ve společnosti s ručením obmezeným, řídicí ve společenstva podle zásad svépomoci upravená.

V Německu, v Nizozemí a ve Velké Británii z dřívějších dob udrželo se několik velkých bankovních domů patřících jednotlivcům nebo veřejným společnostem, jež mají velmi již starou a ustálenou klientelu. Ale i tyto singulární banky stále se proměňují ve spole-

české podniky, někdy i po ztrátách nebo po značném vyčerpání vlastních kapitálů, jako proto příkladem byl uveden londýnský bankovní dům „*Baring brothers*“.

Pro jednotlivé bankovní obchody socialisace pokročila konečně od soukromého podnikání a provozování k veřejnému. Již se stala zmínka o zemských ústavech pro úvěr hypoteční, komunální, železniční a meliorační. Pro ukládání úspor velmi dobře se osvědčily *obecní* (městské) *spořitelny* a zvláště *státní poštovní spořitelna*, protože ve spojení s poštovní dopravou zároveň zprostředkuje výhodně všeliké platy a vedením běžných účtů (kontokorentů) koncentruje bezpečné vyrovnání platů až do nejzastřenějších míst. — Stát rovněž při správě *jmění sirotčího* zúčastní se prostředkování úvěrního ukládáním jmění toho na t. zv. *sirotčí jistotu*. [Tato sirotčí jistota se vymáhá též pro úvěry obecních a jiných veřejných ústavů.] (O veřejných okresních hospodářských záložnách byla zmínka již dříve; o cedulových bankách státních promluveno bude při obchodech těchto bank.)

Z dřívějších dob převzaty byly úvěrní ústavy státní, obecní nebo jiných veřejných korporací půjčující na *movité zastavy* všeho druhu chudším domácnostem. Takové zastavárny ve středověku zřizovala katolická církev půjčujíc ze svého různého nadačního jmění, aby chudinu chránila proti lichevnímu vykořisťování. Byly to známé již „*montes pietatis*“ („*monts de piété*“), které braly ze zápůjček na zástavy úroky, ačkoli kanonické právo jinak brání úroků zakazovalo, a úroky ty nebyly ani nikterak nepatrné. Přes to působily ústavy ty dosti účinně proti lichvě, jež tehdy z tísně nejchudšího lidu příliš bezohledně těžila, tím že kromě vysokých úrokových sazeb počítala také na nemožnost zastavené věci vyplatiti. [Zvyk půjčovati z církevních nebo chrámových fondů je ostatně prastarý, vyskytuje se všeobecně již ve starověku při posvátných místech, v kterých se nahromadily vzácné dary zbožných lidí na př. v Ěfesu, v Delfech a j. Bankovní obchody ve svatyni jerusalemské byly vůbec běžné, jak o tom svědectví vydávají evangelia.]

V novější době zastavárenské úvěry přecházely od veřejných státních ústavů na svépomocné podniky soukromé (na záložny) nebo na menší společnosti akciové nebo na městské spořitelny, po případě na zvláštní obecní zastavárny. Jest ovšem i dosti pokoutních zastaváren vydržovaných jednotlivci, kteří bídy nuzných lidí využívají dosud lichvou. Proto zastavárenské podniky byly zařazeny mezi živnosti koncesované a podléhají také stálému státnímu dozoru (ale dozor tomu unikají právě mnohé zastavárny pokoutní, které si nebezpečí svého protizákonného jednání dávají ovšem velmi draho platiti).

Z veřejných prostředků dostává se často podpory pro úvěr menších podnikatelů, na př. pro *úvěr maloživnostenský* nebo *maloroľnický* zřizovaly se svépomocné podniky, kterým část základního kapitálu byla propůjčena státem nebo zemí buď bezúročně nebo na levnější úrok nebo byla i darována. Zároveň se svépomocným úvěrním družstvům menších podnikatelů dostává různých úlev berních (proti výdělečným bankám platí menší výdělkové daně i menší poplatky, po případě nemají-li značnějších výtěžků, bývají zproštěny daní vůbec).

Nuznější dlužníci požívají dobrodiní zákona, že na jejich nezbytný provozovací kapitál nesmí se vztahovati věřitelova exekuce. [Tak nesmí býti zemědělci věřitelem zabaven nutný chovný a tažný dobytek ani jiný nezbytně potřebný fundus instructus, jako orné náčiní, potřebné vozy, stroje atd.; podobně vyňaty jsou z exekuce řemeslníkovy potřebné stroje a jiné provozovací pomůcky, jichž nemůže při své výdělečné činnosti postrádati.] — Ovšem se tím navzájem omezuje úvěrní schopnost takových menších podnikatelů; ale ta je beztoho chabá a byla by bez těchto omezení kořistí bezohledné lichvy. [Viz k tomu různé exekuční řady.]

Pro veřejné provozování jakékoli nehodí se ovšem bankovní obchody jakkoli spekuláční povahy i vůbec zprostředkování takových úvěrů, které jsou nějak pro věřitele nebezpečny nebo pro jejichž povolování se vyžaduje jistých podnikatelských znalostí, nebo kde je potřeba okamžitého nebo rychlého rozhodování a nemůže se čekati teprve na úřední schválení. Zároveň nutnost důkladné, ale při tom těžkopádné kontroly vylučuje největší část úvěrních jednání z veřejného provozování a omezuje veřejné bankovní podnikání toliko na úplně spolehlivé, jednoduché a přehledné zprostředkování úvěrů a platů.

Jinak socialisace bankovního prostředkování stupňovala se i u menších (svépomocných nebo veřejných) podniků, že hleděly si vytvořiti společnou oporu ve svých vlastních ústředích. Tak vznikla ústředí spořitelen, občanských záložen, Raiffeisenových společenstev, okresních hospodářských záložen atd., která hledí výhody velkých úvěrních ústavů rozšířiti také na menší členské podniky. [Zároveň hájí hmotné zájmy sdružených ústavů a jejich zřízců.]

Úvěrních jednání zúčastňují se také podniky, které svým vlastním druhem provozování nejsou zařízeny na zprostředkování úvěrů, ale které přece nastrádaly značné kapitály, jež by rády užitečně uložily, nebo jež nesmějí ani nechati ležeti ladem. Toho druhu jsou téměř všechny pojišťovny, zvláště pojišťovny životní, nemocenské pokladny a jiné sociální podniky pojišťovací. Jména pojištěnců musí ovšem býti uloženo zcela bezpečně a proto se hodí pro ně nákup veřejných a jiných zabezpečených cenných papírů, nebo půjčování na bezpečné hypoteky, půjčky na zajištěné důchody, po případě půjčky na vlastní pojistky (police) a j. Podobně účastňují se na úvěru sirotčí kapitály spravované veřejnými úřady (u nás soudními úřady). Sirotčí pokladny podléhají zvláštním ustanovením o bezpečném ukládání sobě svěřeného jmění; způsoby zužitkování tohoto jmění dostaly název „sirotčí“ (nebo „pupillární“) „jistoty“ a užívá se pak napořád tohoto pojmenování pro podobné bezpečné ukládání jiného jmění (na př. jmění veřejných zařízení, nadací, spořitelen, pojišťoven atd.).*)

*) Sirotčí jistotu dávají na př. půjčky na úplně bezpečné zástavy (ať lombardem nebo na hypoteku, po případě na zboží ve veřejných skladech atd.) nebo cenné papíry veřejné (státní, zemské, komunální a j.) nebo bezpečné hypotekární úpisy, prioritní dluhopisy bezpečně zajištěné, úplně spolehlivé směnky nebo jiné zcela zajištěné obchodní papíry, vklady ve veřejných ústavech atd. [Také v tom směru nutno dbáti zákonných ustanovení jednotlivých zemí, která o jistotě oně rozhodují.]

Banky, které samy jsou původci cenných papírů, a cenné papíry stále tvoří pro usnadnění jak úvěrů tak platů,*) věnují se zároveň velmi rozsáhlému obchodu s nimi jak ve svých obchodních místnostech (směnárnách), tak i na tržišťích (bursách) a zprostředkují pro své zákazníky (klienty) nákup, prodej i všechny možné spekulace s nejrůznějšími efekty (cennými papíry). Obstarávají zároveň i jejich uschování, povolují na jich zástavu potřebné úvěry (sem sluší řaditi i report), inkasují kupony i splátky papírů, opatřují také pro ně všechnu nutnou službu jinakou [na př. akcepty a presentace na směnky (nebo poukázky) — po případě protesty — výměnu kuponových archů a talonů, provedení upisovacích práv na akcie atd.]. — Podobně se provádějí nejrůznější arbitráže s cennými papíry, t. j. výpočty, na kterém tržním místě (burse) bylo by lze nejlaciněji papír koupiti a kde bylo by jej možno nejdražše prodati. Z těchto vypočtených rozdílů lze pak skutečné arbitrážní obchody provésti, kterými se značnější cenové rozdíly na různých trzích (bursách) vyrovnávají. K rychlému vyřizování arbitrážních obchodů ovšem znamenitě pomáhají telegraf i telefon, které v okamžiku různá tržiště spojují.

52. Banky cedulové a bankovky. Diskontová politika. Devisy a jejich mezinárodní platební zprostředkování. Devisová politika cedulových bank.

Prostředkování platů úvěrem soustředilo se a vyvrcholilo v cedulových bankách, kterým dostalo se od státní moci výhradní výsady

*) Nejstarší a dosud pro podnikatelský úvěr nejdůležitější cenný papír — obchodní směnka — vznikl v Itálii jako důsledek bankovního zprostředkování za velmi nejistých měnných i úvěrních styků ve středověku. V dobách, kdy téměř každé město, každá zemička měly své vlastní peníze, kdy panovníci a jiné vrchnosti bezohledně zneužívali napořád práva raziti mince, kde skoro každá proměna peněz byla vitanou příležitostí k vykořisťování, ba k olupování vlastníků jejich, lidé neradi používali k placení běžných peněz a napořád se bralo útočiště k naturálním směnám za drahé kovy nebo za jiné vzácnosti. Při všeobecné nejistotě a nebezpečí přeměti vzácné zboží (zvláště drahé kovy) po cestách pomáhal vzájemný úvěr směnárníků (campsorů), kteří zároveň stávali se bankéři. Kdo chtěl platiti nebo nakupovati za peníze v cizím místě, složil drahý kov nebo domácí mince u svého bankéře doma a ten mu vydal směnecní list (*lettera di cambio*) na svého obchodního přítele, bankéře v cizím místě. V tomto cizím místě bankéř doručiteli směnky vyplatil pak tov nebo podle přání i místní mince, kterými se tam mohlo platiti. Tímto způsobem na pouhý úvěr mezi bankéři různých míst pomocí smének se zprostředkovaly platy bez přeměti hotových peněz. Bankéři si vyplácené sumy navzájem súčtovali, po případě všelijak jiným způsobem vyrovnávali. Proto směnka měla i posud si podržela formu listu úvěrního. Proto za ni bylo také přísné ručení (i osobní svobodou), jelikož to bylo nutné při uvěřování drahých věcí (vzácných kovů, mincí atd.), aby ukladatel měl jistotu, že mu bude skutečně hodnota doma složená a uvěřená opravdu vyplacena v místě cizím, kde jí potřeboval ke svým směnám a obchodům.

Později vedle smének při bankovních obchodech vznikly velmi mnohé jiné cenné papíry, o kterých již bylo jednáno v odstavci předešlém, jako bankovní poukázky (kupecké), cheky, akreditivy, povolované otevřené úvěry, pokladniční listy, telegrafti čké příkazy atd. Některé z těchto papírů v určité době splatné, jako jednotlivé bankovní poukázky nebo zvláště pokladniční listy či poukázky byly záročítelny a sloužily bankám také jako formy pasivních obchodů k nabývání potřebných kapitálů. O trvalejších pasivních obchodech pomocí bankovních částečných dluhopisů nebo dílčích úpisecch bylo již mluveno dříve.